

# Om grænser, hegn og skel i det gamle Thy

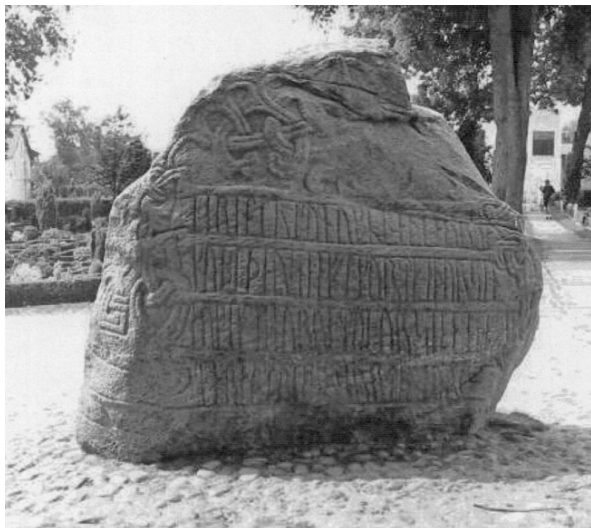
– skitse til en administrationshistorisk oversigt

af Kaj Sekkelund

*Artiklen trækker linierne fra de ældste administrative inddelinger op til vor egen tid med den forrige kommunalreform i 1970. Tankevækkende er det, at denne reform kun holdt i 35 år, mens tidligere tiders reformer var mere holdbare, idet f.eks. amtsinddelingen i 1793 forblev uændret i næsten to hundrede år.*

Jellingstenen bliver ofte kaldt Danmarks fødselsattest. Den velkendte runetekst på stenen fortæller, at »kong Harald Blåtand samlede al Danmark og Norge og gjorde danerne kristne«.

Stenens datering er sandsynligvis årene mellem 965 og 987, hvor Harald Blåtand henholdsvis kristnedes – og 987, hvor han sandsynligvis døde. Der er stor usikkerhed om, hvad der mentes med al Danmark (Lund, 1997 s. 158-160), og det kan med den nutidige opfattelse af, hvad der er det geografiske område – Danmark – meget vel være storpral, og at han samlede hele Norge er forkert.



Jellingstenen

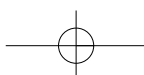
Det, der står tilbage efter en tolkning af stenens tekst, er, at der i vikingetidens mest ekspansive periode fandtes en bestræbelse på at samle al Danmark under en kongemagt. Måske lykkedes det for Harald Blåtand at samle al Danmark – vi ved det ikke, men i så fald var det kun for en kortere periode. De følgende to århundreders krige viser, at det langt fra har været noget stabilt kongedømme.

Jellingstenen er fra det sydlige Jylland. Men mange ting tyder på, at der også i Thy har været en stor aktivitet i vikingetiden. Det er blot nødvendigt at nævne Aggersborg, gravpladsen i Højstrup ved Vesløs, Trolldsting ved Bulbjerg og fundet af Kollerupkoggen. Desuden vidner de mange gravhøje i Sydthy om en stor aktivitet i regionen i oldtiden.

## Aggersborg

Aggersborg har givet anledning til mange gåder og spekulationer. Men i det mindste viser borgen, at Hanherred og måske især Limfjordsområdet var af vital økonomisk og politisk betydning i vikingetiden.

Det var tidligere en almindelig opfattelse, at Aggersborg og de tre mindre borge Trelleborg, Nonnebakken og Fyrkat blev bygget i forbindelse med Svend Tveskægs Englands-



togter. Et uforklaret problem i den tolkning var blandt meget andet, at en placering af et stort borganlæg i Sydthy så syntes mere hensigtsmæssig.

Dendrokronologiske undersøgelser har dateret ringborgene til Harald Blåtands regeringstid – d.v.s. i sidste del af 900-tallet. Og dermed ligger de i forlængelse af den store byggeaktivitet i Hedeby og ved Dannevirke i samme periode og den almindelige opfattelse af Harald Blåtands regeringstid – som en periode, hvor kongemagten styrkedes. Men det efterlader et problem, hvad var hensigten med dette omfattende borgbyggeri?

Det mest sandsynlige er, at borgene har haft til hensigt at konsolidere eller styrke kongemagten indenlandsk i forhold til eksempelvis rivaliserende herremandsslægter. Og Aggersborg, der var fire gange større end de øvrige, har været opført specielt med henblik på beherskelsen af Norge – helt eller delvist.

Men gåden om Aggersborg slutter ikke her. Fundene fra stedet tyder på, at borgen stort set aldrig har været i anvendelse. F. eks. tyder de sparsomme ildsteder ikke på, at stedet har været anvendt til vinterindkvartering for selv de sejeste krigere. Desuden er der brugt megen energi på at bygge borgene i en streng cirkulær form uden nogen egentlig praktisk hensigt (Lund, 1997 s. 161-163).

Det var tillige i mange år en gåde, at en borg af Aggersborgs størrelse overhovedet ikke er nævnt i skriftligt materiale, hvilket muligvis skyldes – som nævnt – at den aldrig har været i praktisk anvendelse. Aggersborg står derfor som et sært monument over Harald Blåtands tid, der var kongemagtens foreløbige kulmination i Danmark.

De følgende konger, Svend Tveskæg og Knud den Store, havde mere travlt med deres Englandstogter – end med at konsolidere deres hjemlige magtbase i Danmark.

De stærke økonomiske og kulturelle for-

bindelser til England bliver bekræftet af placeringen af det nordjyske bispesæde i Vestervig ved Limfjordens vestlige udløb. Og det har sandsynligvis været gennem disse forbindelser, at kristendommen er nået til Danmark. Men omkring 1100 sandede Limfjorden definitivt til mod vest, og Vestervig gik gradvist tilbage, medens bispesædet blev flyttet til Børglum i Vendsyssel.

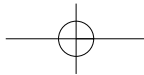
## Knud den Hellige og herrederne

Det er muligvis Aggersborg, der er nævnt som den unavngivne borg i Knytlingesagaen, som blev nedskrevet omkring 1260 for året 1086. Det er i hvert fald blevet en almindelig opfattelse, selv om de arkæologiske undersøgelser ikke tyder på, at borgen var i brug på dette tidspunkt.

Ifølge den angelsaksiske krønike havde den danske konge Knud den Hellige dette år – 1086 – planlagt et erobringstogt til England, hvilket blev forhindret af et nordjysk oprør.

Tolkningerne af dette oprør er forskellige. En traditionel opfattelse har set det som drabet på en kristen helgen. Andre har tolket det som resultatet af en konges urimelige skatteudskrivninger. Og i en mere moderne forskningssammenhæng bliver oprøret opfattet som en reaktion på det første sandsynlige forsøg på at påtvinge danskerne leding, d.v.s. at befolkningen blev pålagt krigenes byrder i form af skatter og rekruttering af soldater (Lund, 1997 s. 178). Og det kan i forlængelse heraf måske ses som resultatet af kongemagtens første forsøg på at indføre et administrativt system i Danmark.

Der fandtes i Knud den Helliges tid en ledingspligt, hvilket betød at soldaterudskrivning var en almindelig samfundspligt under kongens ansvar. Og i denne forbindelse fandtes også en geografisk inddeling af landet,



hvor herredsinddelingen har sin oprindelse (Skovgaard-Petersen, 1977 s. 194-197) efter nogles opfattelse.

Der var derfor ansatser til en administrativ-juridisk inddeling fra Knud den Helliges ledingsvæsen, hvorfra ordet »herred« har været kendt – men næppe fra før det 11. århundrede. Og det nærmere indhold i inddelingen er gået tabt i den historiske overlevering. Det der vides med sikkerhed er, at ordet »herred« nævnes i Knud den Helliges gavebrev fra 1086 – men kun for Sjælland. Og en fuldt udbygget herredsinddeling kendes ikke før Kong Valdemars Jordebog (Lerdam, 2004 s. 19).

Ordet »herred« har været udsat for flere tolkninger. Og traditionelt har man opfattet det som »hærridt« – altså en militær inddeling af landet. Men nyere forskning forklarer ordets første led som folk og ikke som hær, og det sidste led som råd i betydningen magt, hvilket vil sige, at herred står for »magtområde« (Jørgensen, 1985 s. 31).

Og denne forklaring er mere i tråd med herredets faktiske funktion. Herredet fungerede fra højmiddelalderen og frem som den geografiske ramme om tingstederne – eller det juridiske system, hvilket bevidnes af adskillige tingbøger. Hvorimod oprindelsen i ledingsvæsenet forbliver en antagelse uden kildebælg.

Herredstinget fungerede fra tidligere tider som en selvstyrende institution uden fast ledelse, og først i sidste halvdel af 1300-tallet opstod herredsfoged-embedet. Og i Jylland fandtes herredsfogeden ikke før efter 1412 (Lerdam, 2004 s. 77).

Dette tyder på, at herredet er en selvgroet folkelig retsinstitution, der blev beskyttet – men ikke fremtvunget af kongemagten. Og det er næppe tænkeligt, at herredstinget har kunnet eksistere uden en stabil kongemagts beskyttelse, hvilket ifølge sagalitteraturen ikke

var kendetegnende for Knud den Helliges regeringstid – og ej heller de påfølgende kongers.

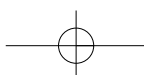
Hvorvidt ledingsvæsenet, som formodet, har haft forbindelse til oprøret og Aggersborg er ikke til at vide. Oprøret er refereret i Knytlingesagaen.

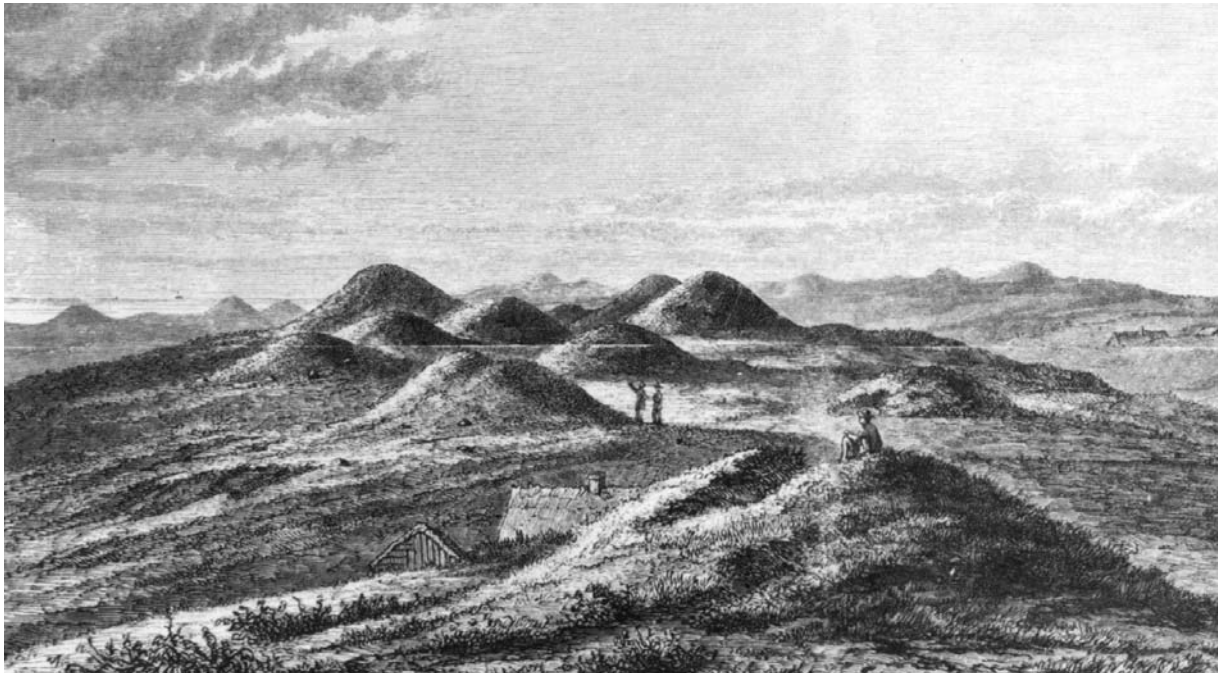
## Oprøret mod Knud den Hellige

Knud den Hellige beslutter i 1086, efter at være kommet overens med sin rival, den norske kong Olaf, at erobre England ligesom forfædrene Svend Tveskæg og Knud den Store. Knud den Hellige samlede i den hensigt sine soldater og krigsskibe i Limfjorden, men blev i mellemtiden optaget af krigeriske problemer med venderne. Tropperne blev efter sagens fortælling utålmodige af den lange venten, hvilket voksede til en gryende utilfredshed mod kongen og krigsplanerne (Knytlinga Saga, 1986 s. 70-73).

Det fortælles videre, at herremænd fra Skagen (der formodentlig er lig Vendsyssel) planlagde en sammensværgelse mod kongen p.g.a. af de store skatter, han pålagde folk. Og da kongen gjorde et ophold på Sjærrind (g) ved Limfjorden, samledes de nordjyske herremænd i en landsby også ved fjorden, hvor de ønskede et møde med kongen, der nøjedes med at sende en udsending (Knytlinga Saga, 1986 s. 76-80). Dette unavngivne sted er senere blevet udlagt som Aggersborg, men det kan kun blive gætterier.

Men Aggersborg er gennem tiderne blevet forbundet med Englandstogterne. Og det har været en almindelig opfattelse, at man i nærheden af borgen har kunnet sejle fra fjorden og ud i havet. F.eks. skriver Saxo, at Knud den Hellige samlede flåden i Limfjorden, »ad hvilken der er den korteste Vej til Havet, og som man fordum kunde sejle igjennem, men





*På højdedraget St. Jørgensbjerg bød bønderne i sommeren 1441 både adel og konge trods. Stik fra 1800-tallet.*

som nu ikke længer kan befares paa Grund af Sandbanker« (Saxo, anden del, 1997 s. 26).

Det er derfor blevet en ofte gentagen opfattelse, at man i vikingetiden har kunnet passere søvejs gennem Hanherred et eller andet sted i nærheden af Aggersborg. Og eksempelvis Bulbjerg har været nævnt som stedet.

Men den geologiske forskning mener, hvis historien har noget på sig, at det mest sandsynlige sted er Sløjkanalen ved Klim. Men med den tids upræcise stedsangivelser kan stedet for den sags skyld sagtens være Hals eller over Aggertangen. På den anden side viser fundet af Kollerupkoggen, at landskabet har set meget anderledes ud dengang.

Oprøret blev ifølge sagaen igangsat af nordjyske herremænd, der dermed skabte en slags nordjysk tradition for bondeoprør gennem hele middelalderen – dels med slaget på Skt. Jørgensbjerg ved Husby Hole i 1441 og Skipper Clementsfejden i 1534.

Og det endte med drabet på Knud den Hellige i St. Albani kirken i Odense. Oprøret

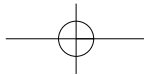
og den følgende række af svagere konger med en påfølgende række borgerkrige om magten i Danmark betød, at kongemagten næppe har haft fornøden styrke til at videreføre kong Knuds forsøg på at indføre et administrativt system i en længere periode fremover. Og man skal mere end et århundrede frem, før man ser et egentligt gennembrud.

## Kong Valdemars Jordebog fra 1231

Jellingstenen er blevet kaldt Danmarks fødselsattest. Efter legenden faldt Dannebrog ned fra himlen under et slag i Estland i 1219, og det kan derfor måske kaldes dåben. Dette fandt sted under den store kong Valdemar Sejrs, som i eftertiden er blevet kendt som kongen med Dannebrog.

Det er mindre kendt, selv om det har haft ulig større betydning, at kong Valdemar som et foreløbigt højdepunkt i kongemagtens udvikling gennemførte et administrativt system





med en fast geografisk inddeling, hvilket er refereret i Kong Valdemars Jordebog, hvor hovedstykket angives som forfattet i 1231. Og Vestervig er endnu på dette tidspunkt kongelig ejendom – men bortskødedes i 1248. Bogen er øjensynlig en oversigt over kongens og kronens indtægter og ejendomme (Aakjær, 1926-43 Bd.I s. 20).

Jordebogen inddeler Danmark med Skåne og Slesvig i herreder. Jylland er desuden ind delt i 14 sysseler bestående af et antal herreder (Skovgaard-Petersen, 1977 s. 102-103) i en simpel geografisk klassifikation. Limfjorden havde langs de sydlige bredder Himmer-, Salling- og Hardsyssel. Og nord for Limfjorden fandtes Vend- og Thysyssel.

»Thythæsysæl« bestod af fem herreder. Hanherred, hvor den kongelige ejendom refereres som »Tymberby Mark«, »Langwath« og »Hyldæslef« (der formodentlig er Hillerslevhus, som er fejlplaceret), Hillerslev Herred, Hundborg Herred, hvor kongen ejede Sundby og Sundby å, Hassing og Refs herred med nævnte Vestervig (Aakjær, 1926-43, Bd. I folio 8 – samt i øvrigt Trap: Danmark, 1961).

Det kan derfor med god ret kaldes Thy fra Agger til Aalborg Lufthavn som det område, den ældst kendte kilde refererer navnet til – som sysselnavnet på den langstrakte halvø, der er påhæftet det mere sammenhængende Vendsyssel.

Dele af Vester Hanherred var i 1200-tallet kongelig ejendom – refereret i jordebogen som Tømmerby Mark og Langvad, hvilket måske kan være årsagen til placeringen af Hannæs birketing ved Tømmerby kirke. »Birk« var et fra herredet undtaget retsområde som ses allerede i 1163 (Hadenfeldt, 1985 s. 86). Og det ser ud til, at det oprindeligt har været knyttet til kongsjorderne. Desuden er Tømmerby kirke af en anseelig størrelse, hvilket også tyder på, at særlige forhold har gjort sig gældende på lokaliteten.

Hanherred blev ved forordning adskilt i 1687 i Øster og Vester Hanherred. Og i løbet af 1600-tallet ses Hanherred i stigende grad nævnt særskilt.

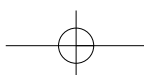
En stor del af sysselnavnene indeholder – eller er afledt af navnene på gamle folkestammer (ifølge Aakjær og andre, heriblandt f.eks. Riismøller, 1988 s. 74-75). Og de er derfor formodentlig af ældre oprindelse end jordebogen. Sysselinddelingen kan være en fortsættelse af ældre småriger, og jordebogens inddeling kan derfor i større eller mindre grad bygge på et ældre grundlag. »Thy«-navnet er måske afledt af »teutonerne«, der var den folkestamme, som menes at høre til i det nordvestjyske. Men i øvrigt er der uenighed om, hvorvidt syssel- eller herredsbegrebet er ældst (Aakjær, 1926-43 Bd. I s. 58).

Thy nævnt som Thiuth, Thyuth, Thyud eller Thyth hænger (ifl. Aakjær – men afvises af andre) sammen med det urgermanske stammenavn »Teutones«. Idet det synes, som om et folk af dette navn allerede omkring år 325 f. kr. boede på disse egne. Kilden til denne oplysning er Pythæus af Massilia, der gæstede og boede i Vest- og Nordvest-Danmark på denne tid (Aakjær, 1926-43 Bd. III s. 13-14).

Men i øvrigt findes der også andre mere populære tolkninger af navnets oprindelse – bl.a. at det er afledt af »tyren«, fordi thyboerne var kendte for deres fede stude – eller den førkristne gud »Tyr«.

Det er slående, når man ser denne herreds- og sysselinddeling fra 1231 indtegnet på et kort, at det helt tydeligt har været hensigten at inddele landet i lige store enheder – og at man har kunnet gøre dette i 1231 uden moderne landmålerudstyr.

Jordebogen er nok den største milepæl i dansk administrationshistorie med en geografisk inddeling, der har haft betydning indtil nyere tid.



Herredstinget var hjørnестenen i det retslige system til løsning af tvistigheder, kriminalsager og ejendomsoverdragelser, medens sysseltinget kun sjældnere fandt anvendelse – f.eks. ved bondeoprør og lignende større sager. Thysyssels ting – eller Thysyssels bygdeting – er nævnt for årene 1348, 1367, 1376 og 1418, og det synes at være blevet afholdt i Thisted.

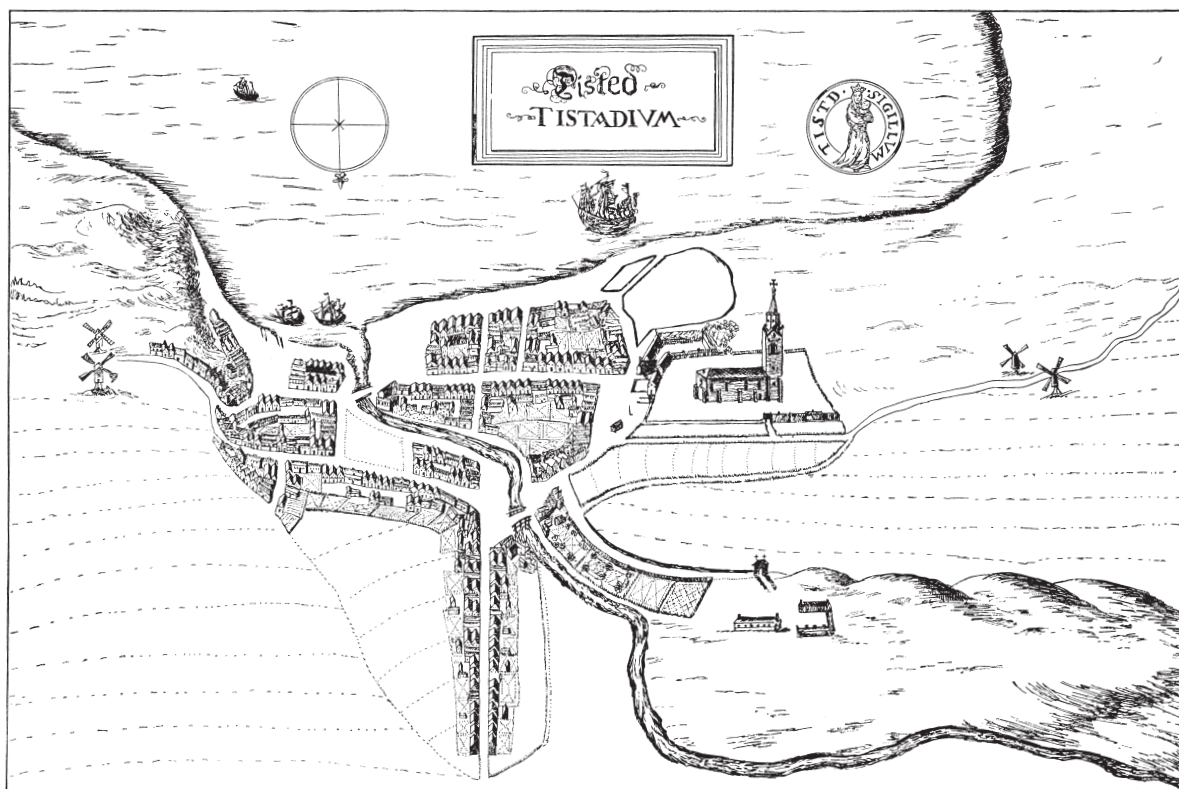
## Thisted by

Placeringen og fremvæksten af Thisted by er endnu en af historiens mange gåder. Naturgeografiske forhold, f.eks. besejlingsforholdene, har været en traditionel tilgangsvinkel i tolkningen af de danske købstæders fremvækst – og synes i mange tilfælde at være logiske forklaringer. Men besejlingsforhol-

dene på Thisted var mildest talt elendige. Og flere andre steder på fjordkysten – f.eks. Amtoft, Hovsør, Gudnæs og Doverodde – havde langt bedre besejlingsforhold. Det er derfor nok rigtigt, som nævnt flere steder, at Thisted konkurrerede med Hovsør om købstadspri- vilegierne.

Thisted by var derimod placeret lige præcis i centrum af det gamle Thysyssel, hvor åen dannede skellet mellem Hundborg og Hillerslev Herred med tre herreder mod vest og tre herreder mod øst. Og hvis sysseltinget har været afholdt på stedet, som det synes, kan byvæksten være formidlet af dette, idet tingmøderne også tiltrak handelsfolk, prædikanter, gøglere og godtfolk fra nær og fjern.

Desuden ligner det mere end en tilfældighed, at byens fremvækst netop kan henføres til den periode, hvor Thy's sysselting er



*Resens kort over Thisted fra 1600-tallet. Åen, der næppe har kunnet besejles, danner skellet mellem Hundborg og Hillerslev herreder.*

nævnt. Og dertil kan byvæksten være tilskyndet på forskellig vis af centralmagts administrationsbehov, som det f.eks. var tilfældet med Viborg og landstinget dersteds.

Thisted kan derfor allerede fra dets spæde begyndelse have været den administrationsby, der siden hen blev udpræget. Tolkningen af bynavnet som Thy's tingsted – Thysted eller ThyStadt, som der står på Resens kort fra 1600-tallet, virker derfor mere sandsynligt, selv om det er blevet afvist af flere – men får tilslutning af andre (f.eks. Lauring 1972 s. 183). Og dermed betyder Thisted simpelthen – byen i Thy.

Fra 1400-tallet vides det, at der i Thisted fandtes en by af en vis størrelse med et større kirkebyggeri, og borgere der solgte heste til Holsten. Men historien om det gamle Thisted er stadigvæk kun svagt udforsket.

Men ingen regler uden undtagelser – i løbet af middelalderen fik adelen, kirker og klostre stigende indflydelse og magt. Gejstligheden blev en slags stat i staten. Desuden fik en række byer tildelt kongelige købstadsprivilegier, hvilket i Thysyssel gjaldt for Thisted i 1524, der i perioden 1500-1800 var en by på ca. 1000 indbyggere. Dermed blev byens borgere underlagt købstadslovgivningen med bytinget som myndighed.

Det fortælles, at Thisted fik stadfæstet sine købstadsprivilegier d. 10. aug. 1524 af kong Frederik I – »for biskop Stygge Krumpens skyld« (refereret efter Martensen-Larsen, 1986 s. 22 – historien er nævnt flere andre steder). Stygge Krumpen var biskop på Børghlum i Vendsyssel, der på dette tidspunkt ejede Thisted med en større bispegård samt store jordbesiddelser i Thy.

## Birketinget

Det blev desuden almindeligt, at adelige stor-godsejere og –slægter erhvervede birkeret

med de rettigheder og indtægter, som fulgte dette – d.v.s. den fulde jurisdiktion over deres ejendom, inklusiv fæstebønderne. Dermed fik godsejeren ret til at ansætte foged og dommer for eget godsområde (Riismøller, 1988 s. 181) i et forhold, der var meget tæt på hånd og halsret over fæstebønderne, og andre offentlige myndigheder kunne ikke gribe ind i forholdet.

Birket er en meget gammel institution, der er lige så gammel eller ældre end herredet, og det var fra begyndelsen tæt knyttet til kongemagten. På et tidligt tidspunkt fandtes i Danmark en række kongelige godser, som udgjorde deres egne retskredse med særlige regler kaldet birkeret (Lerdam, 2004 s. 93).

I løbet af 1400-tallet fik et stigende antal velhavende og indflydelsesrige godsejere birkeret på deres gods (Lerdam, 2004 s. 7). De første birker dukkede op på kongeligt territorium i første halvdel af 1200-tallet. Og fra samme tid findes vidnesbyrd om klostre, der af kongen fik overdraget den fulde jurisdiktion over deres undergivne (Lerdam, 2004 s. 8) – og dette var et kongeligt privilegium. Bøder, idømt på birketinget, tilfaldt birkepatronen, d.v.s. enten kronen, godset eller klostret.

I områder, hvor et enkelt gods indtog en dominerende stilling, blev birketinget den retslige myndighed i tilknytning til fæstevæsenet. I en efter vore dages opfattelse utidig sammenblanding af privat godsadministration og offentlig ret.

Et eksempel på dette er de fem sogne på Hannæs, som havde et birketing indtil 1688, hvor den enevældige kongemagt fratog adelen dette privilegium. Birketinget på Hannæs synes i sin oprindelse ikke at have været knyttet til herregården Vesløgård, og det hænger derfor formodentlig sammen med den kongsjord, som er refereret i Kong Valdemars Jordebog – altså et såkaldt kronbirk, og den

relativt isolerede geografiske beliggenhed kan også have spillet en vis rolle.

Næsbo ting er nævnt fra 1363 – omtrent samtidig med at Vesløsgård fremstod som et betydeligt gods, men det blev nedlagt midt i 1500-tallet – og omtales som ødelagt. I 1588 fik Hannæs igen lov til at have ting, fordi herredstinget lå så langt borte i Tingskoven i Skræm sogn – og vejen dertil gik over en ond vejle – og herremændene klagede derfor over, at der var for langt at køre til tinget (Trap, 1961 s. 510 samt Albøge, 1991 s. 58 og Lerdam, 2004 s. 28, 91, 107).

Historien om Nørhå birk i Hundborg herred er mere traditionel. Nørhågård og sogn tilhørte Vestervig kloster. Og birket nævnes i 1477. Birkeretten blev stadfæstet af kong Hans i 1505, og det varede som for Hannæs birketing til 1688 (Trap, 1961 s. 614 og Lerdam, 2004 s. 113-114), hvor store retskreds-sammenlægninger betød, at mange kronbirk-ker blev nedlagt (Lerdam, 2004 s. 44).

Desuden fik biskop Jep Friis birkeret over Thisted i 1454 (Sørensen, 1994 s. 23), hvilket ikke betød, som nogle har hævdet, at byen var købstad allerede på dette tidspunkt. Derimod betød det, at byen blev administreret som et gejstligt gods, hvilket endnu en gang bekræfter, at gejstligheden havde store økonomiske interesser i Thisted, hvilket sandsynligvis kan være en årsag til den senere tilde-ling af privilegierne.

Vestervig Kloster var den store godsbesid-der i Sydthy, og den nævnes som kongsjord i Kong Valdemars Jordebog. Klosteret blev grundlagt i 1160'erne – og birketinget kendes fra 1435, men det går sikkert længere tilbage. Birket, der omfattede Vestervig og Agger sogne, blev ikke nedlagt før i 1800 (Lerdam, 2004 s. 120).

Hanherrederne havde foruden Hannæs birk endnu et birk i Aggersborg. Aggersborg er også nævnt som kongsjord i Kong Valde-

mars Jordebog, men birket nævnes ikke før 1553-55 – og har ligget til kongsgården. Aggersborggård blev mageskiftet fra kronen i 1579 og 1584, og som resultat heraf blev kron-birket nedlagt i 1606 (Lerdam, 2004 s. 100).

## Endnu et bondeoprør

I 1534 var den gal igen med et bondeoprør – fulgt af reformationen, der endnu en gang forrykkede magtstrukturerne i det danske rige. Skipper Clement-fejden hærgede i hele Nørrejylland. Skipper Clement, der skiftevis kaldes skipper, kaper og sørøver, fik rejst bønderne til oprør mod adelen, og samtidig foregik en borgerkrig om kongemagten (og troen) den såkaldte Grevens fejde.

Oprøret var koncentreret i Himmerland og Salling, men enkelte hændelser fandt også sted i Thy. Den mest kendte hændelse er, at Olaf Duus oplæste et oprørsbrev på Refs herredsting. Og bønderne nedbrændte og udplyndrede en række herregårde, herunder Vestervig Kloster og Lyngholm i Sydthy. Borgerne i Thisted, der netop 10 år tidligere havde fået købstadsprivilegier, tilsluttede sig også oprøret.

Clementsfejden endte med den blodige nedkæmpelse af oprørshæren i Aalborg den 18. dec. 1534 (Tvede-Jensen, 1985 s. 28-31 samt Svend Sørensen, 1994 s. 26-27). Og det blev det sidste af de store bondeoprør. I de følgende århundreder fulgte en yderligere konsolidering af kongemagten og adelsvældet, der efterhånden førte til enevælden – og en underkuet bondestand. Dette betød desuden, at det gamle i hovedsagen folkestyrede retssystem med syssel- og herredsting fik en reduceret betydning.

## Efter enevælden

Efter enevældens indførelse i 1660 gik bestræbelsen fra kongemagtens side på at styrke





Vester Hanherred på »Det Kgl. danske Videnskabs Selskab«s kort fra 1790. Kortet er det ældste pålidelige topografiske kort over Danmark.

centraladministrationen. Men man byggede ikke videre på sysselinddelingen, som var det regionale retssystem i Jylland. Derimod udviklede man lensmandsinstitutionen, som i 1500-tallet havde fået stigende betydning, efter at gejstlighedens godser med reformationen i 1536 for størstedelen var blevet kongelig ejendom.

Lensmanden var kongelig udnævnt lokal embedsmand, og han skulle tage sig af admi-

nistrationen af de kongelige godser, skatteopkrævninger, soldaterudskrivning m.v. Lensområderne var dels bestemt af godsejendommene og dels af herredsgrensene (Jørgensen, 1985 s. 21-30). Og det blev grundlaget for den amtsinddeling, som indførtes i 1662, hvor lensmanden blev til amtmand – i et meget magtfuldt kongeligt embede.

Dueholm, Vestervig og Ørum amt kom til at bestå af Mors og de fire vestlige herreder i

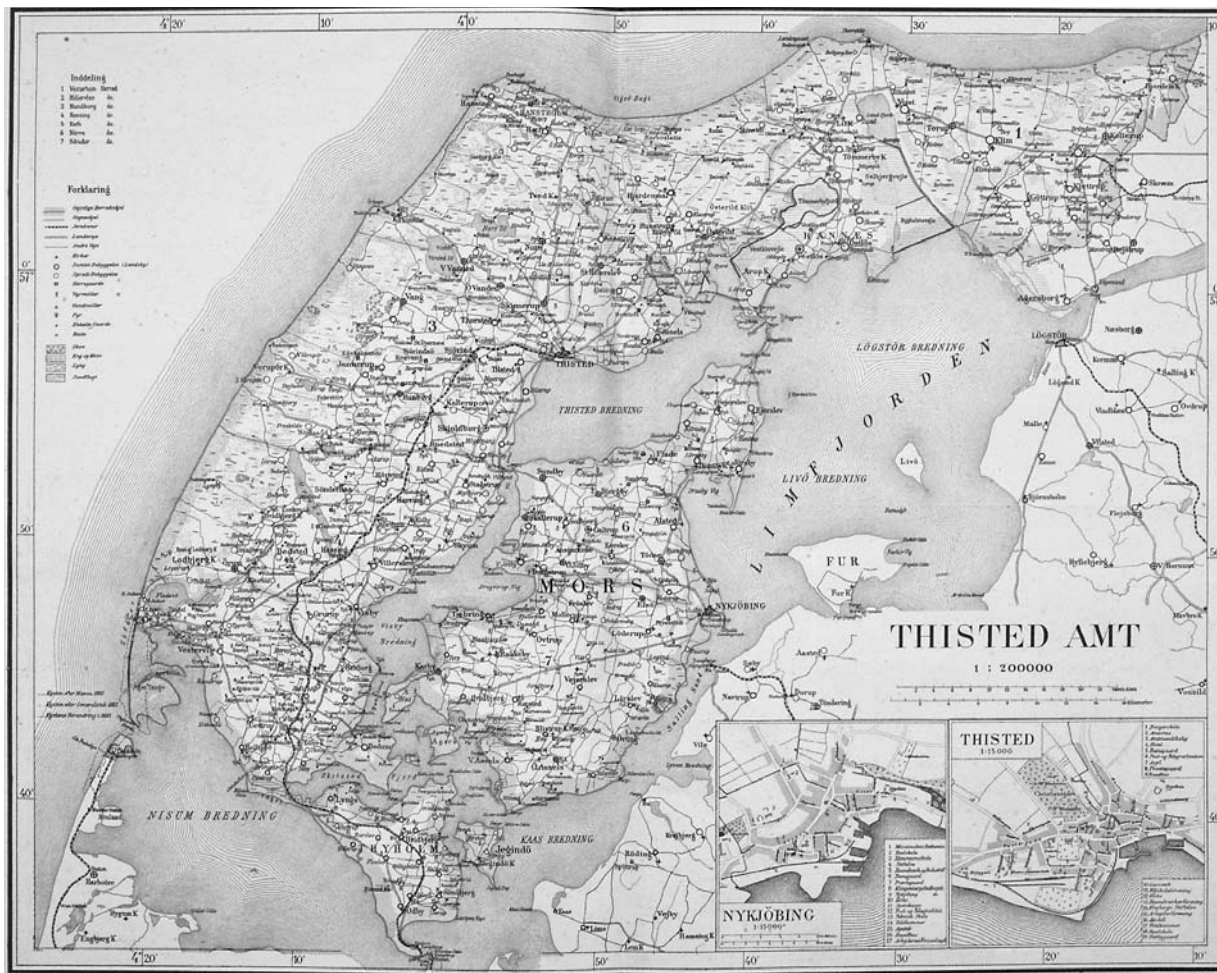
Thy – og fik navn efter de dominerende godsbesiddelser på egnen, mens Vester og Øster Hanherred kom under Aalborghus amt. Og dette er måske årsagen til den misforståelse, at Vester Hanherred har været henregnet til Vendsyssel.

Denne amtsinddeling, som byggede på det gamle lensvæsen, var i flere henseender uhenigtsmæssig med f.eks. en række meget store og meget små amter. Og i 1793 gennemførtes en reform, der skulle forenkle systemet, hvor det bl.a. blev tilstræbt, at amterne blev lige store (Jørgensen, 1985 s. 84).

Dette blev til oprettelsen af Thisted amt, der blev lig med det gamle Thysyssel plus

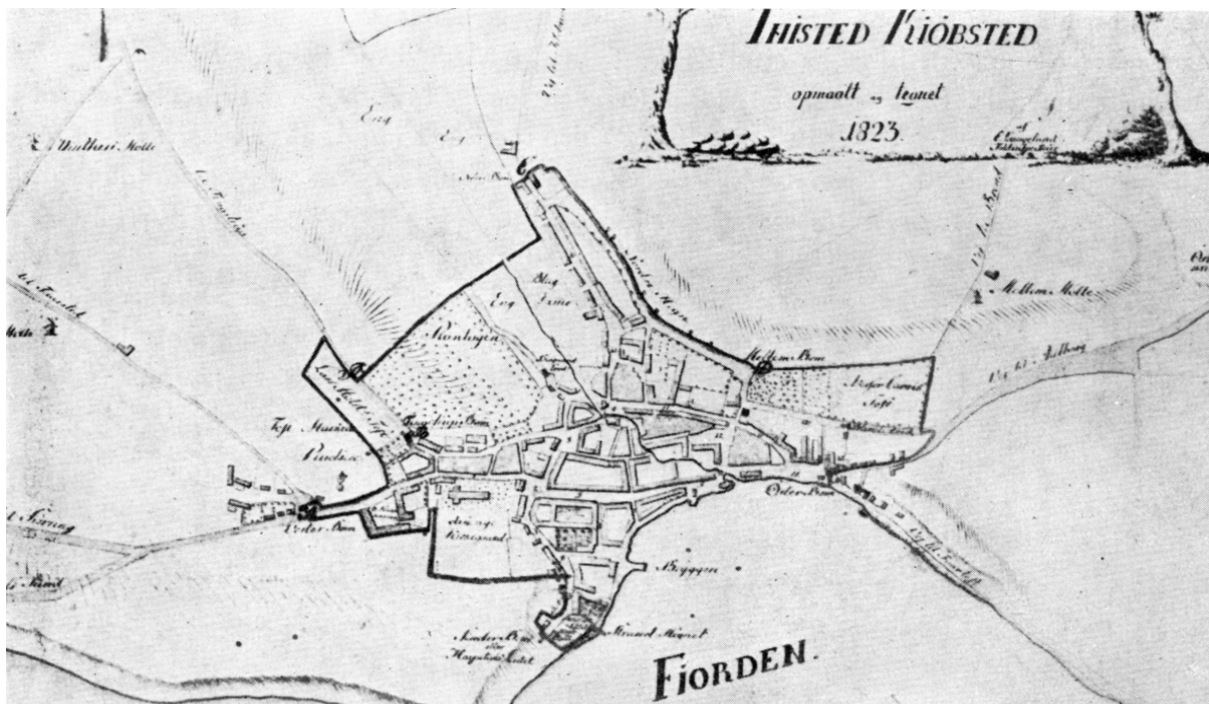
Morsø Nørre og Sønderherred fra det gamle Sallingsyssel minus Øster Hanherred, som kom under Hjørring. Amtsgrænsen blev midt i Tingskoven mellem Fjerritslev og Brovst, og Hanherrederne var dermed delt mellem to amter (Lauring, 1972 s. 197 – se endvidere Trap, 1961 samt Rolighed, 1966 s. 11). Samtidig gik man over til at opkalde amtet efter den by, hvor amtskontoret var placeret.

Ordningen fra 1793 viste sig overordentlig stabil og blev gældende indtil 1970. Den overlevede dermed de store politiske omvæltninger i 1800-tallet med den borgerlige revolutions udskiftning af enevælden med demokrati og folkestyre.



Kort over Thisted Amt. Fra bogen »Danmarks Amtskort« Gyldendals Boghandel, Nordisk Forlag, 1904.





Tegningen fra 1823 viser den hastigt voksende købstad, hvis indbyggertal næsten fordobledes fra 1800 til 1823.

Desuden overlevede denne amtsinddeling de store økonomiske forandringer, som fulgte. F.eks. fik den lille amtsby Thisted sin storhedstid i 1800-tallet med den ekspansive vækst i eksporten af korn og landbrugsvarer til England, der gjorde den lille by til en søfartsby af betydning. Og byens folketal seksdobledes fra 1068 personer i 1801 til 6072 i 1901 (efter folketællingslister). En vækst der var betydeligt over landsgennemsnittet.

Thisted formåede derimod ikke at følge med i det 20. århundredes industrielle vækst, og folketallet i Thisted blev ikke engang fordoblet fra 1900-2000 – og lå under landsgennemsnittet. Og oven på flere årtiers relativ stagnation var Thisted efter flere århundreder heller ikke længere amtsby i 1970.

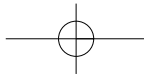
## Kommunalreformen i 1970

En ny kommunalreform blev efter flere års

diskussion gennemført i 1970 – den største reform af det geografisk-administrative system siden 1231, hvilket var endnu en centralisering med sammenlægning af amter og kommuner. Thisted amt blev dermed nedlagt.

Forhandlingerne op til reformen var lange og komplicerede. F.eks. var man nået til enighed om en sammenlægning af Thisted og Ringkøbing amter, men dette mødte modstand i indenrigsministeriet, hvor man mente, der skulle være en større by som centrum i amtet. Og denne løsning gik i hårdknude.

Morsingboerne gik derfor efter nogen tid i forhandling med Viborg, eftersom man forventede en Sallingsundbro, og mødte positiv velvilje. Og thyboerne var dermed mere eller mindre nødsaget til at følge efter. Thisted amt blev dermed slået sammen med Viborg – i noget, der efter min mening er en hybrid



med Salling og Skive-Viborg egnen som den centrale del og Thy-Mors som udkantsområde.

Samtidig blev det et beskåret Thy. På Thyholm følte man større tilknytning til Ringkøbing. Og i Vester Hanherred var og er orienteringen mod Aalborg større. Efter en længere diskussion fandt man, at det naturlige amtsskel var en linie over Bygholms Vejle, Lund Fjord til Bulbjerg, hvilket nok er rigtigt, eftersom der også omkring denne linie er markante forskelle i den sproglige dialekt.

Delingen førte til det, der noget dramatisk er blevet kaldt massakren på Vester Hanherred, men snarere var en amputation, idet hovedparten af herredet stadigvæk er samlet i Fjerritslev kommune under Nordjyllands amt.

Men fem sogne i Vester Hanherred, kaldet Hannæs, kom til Viborg amt. Det var under forhandlingerne en klar tendens, at landkommunerne ønskede at komme sammen med bykommunerne, hvor skatteunderlaget var bedst. Det lykkedes for Øsløs, Vesløs og Arup at nå til enighed med Thisted. Men Thisted kommune var ved at få vokseværk, og Tømmerby-Lild fik derfor ikke noget reelt alternativ til Hanstholm. Og Hannæs blev dermed delt i to kommuner.

---

Kaj Sekkelund

Født 1957. Magister i lokal- og kulturhistorie. Undervisnings- og arkivarbejde.

#### Litteratur

Albøge, Gordon: Stednavne i Hanherred. Institut for Navneforskning. Kbhvn. 1991.

Hadenfeldt: Tage: Kongemagten og de danske byer i 12. og 13. århundrede (upubl. Manus) AUC 1985.

Jørgensen, Harald: Lokaladministrationen i Danmark. Oprindelse og historisk udvikling indtil 1970. Rigsarkivet 1985.

Knytlinga Saga. The History of the Kings of Denmark. Odense 1986.

Lauring, Palle: Nord- og Vestjylland. Kbhvn. 1972.

Lerdam, Henrik: Birk, lov og ret. Birkerettens historie i Danmark indtil 1600. Kbhvn. 2004.

Lund, Niels: The Danish Empire and the End of the Viking Age. i: The Oxford illustrated History of the Vikings, 1997 s. 156-182.

Martensen-Larsen, Florian: Hav, fjord og handel. 1986.

Riismøller, Peter: En himmerlandsbog. Aalborg 1988.

Rolighed, Jens: Bolbjergbogen, 1966.

Saxo Grammaticus: Danmarks Krønike v/ Fr. Winkel Horn, 1997.

Skovgaard-Petersen, Inge: Oldtid og vikingetid. i: Danmarks historie, 1977 s. 15-209.

Sørensen, Svend: Det gamle Thisted. Thisted købstads historie bd. I 1994.

Tvede-Jensen, Lars: Jylland i oprør. Skipper Clementfejden 1534. Århus 1985.

Aakjær, Svend: Kong Valdemars Jordebog. Bd. I-III. Kbhvn. 1926-43.

